

” Харківська А. Арт-техніки у корекційній роботі з дітьми з мовленнєвими порушеннями. *Освіта. Інноватика. Практика*, 2024. Том 12, № 4. С. 48-52. <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol12i4-008>.

Kharkivska A. Art-tekhniky u korektsiinii roboti z ditmy z movlennievymy porushenniamy [Art techniques in corrective work with children with speech disorders]. *Osvita. Innovatyka. Praktyka – Education. Innovation. Practice*, 2024. Vol. 12, No 4. S. 48-52. <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol12i4-008>.

УДК 37.047

DOI: 10.31110/2616-650X-vol12i4-008

Алла ХАРКІВСЬКА

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»

Харківської обласної ради, Україна

<https://orcid.org/0000-0003-4782-1079>

kharkivska_hgpa@ukr.net

АРТ-ТЕХНІКИ У КОРЕКЦІЙНІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ З МОВЛЕННЄВИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Анотація. Стаття розглядає ефективність та перспективи використання арт-технік у корекційній роботі з дітьми, у яких спостерігаються мовленнєві порушення. Автори досліджують роль різноманітних мистецьких методик, таких як малювання, ліплення, ігри з піском, музикотерапія, ігротерапія та інші види арт-терапії, у покращенні мовленнєвих навичок та соціальної адаптації дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку. Стаття базується на аналізі вітчизняних та зарубіжних, сучасних наукових досліджень у цій області. Проведено аналіз останніх наукових досліджень та публікацій, що присвячені темі інноваційних корекційних технологій у роботі з дітьми з порушеннями мовленнєвого розвитку. Робота підтверджує постійний інтерес та зусилля у вивченні та корекції порушень мовленнєвого розвитку у дітей. Вчені просвітлюють нові, інноваційні методики розвитку мовленнєвих навичок у дітей та впроваджують їх у практику роботи з логопедичною підтримкою. Закликаючи до подальших досліджень у цій області, стаття ставить за мету поглиблене розуміння теоретичних аспектів використання арт-технік, як інноваційної технології, у корекційній роботі з дітьми з мовленнєвими порушеннями. У роботі підкреслюється важливість індивідуалізованого підходу до кожної дитини з урахуванням її особливостей та потреб. Стаття розкриває особливості впливу різних методів арт-терапевтичних технологій на розвиток мовлення дитини, розвиток та корекцію її пізнавальних процесів. Автори наголошують на необхідності подальших досліджень у цій сфері для розширення розуміння механізмів дії арт-терапії та оптимізації методів корекційної роботи з дітьми з мовленнєвими порушеннями. Робота розкриває особливості використання арт-технологій у корекційно-розвивальних заняттях з дітьми з ООП, та вплив мистецтва на розвиток всіх основних каналів сприйняття інформації – слухового, зорового та рухового. Встановлено, що використання арт-технік позитивно впливає на всі психічні процеси дитини, комунікативну та емоційну сфери.

Ключові слова: арт-терапія; порушення мовленнєвого розвитку; корекційна робота; логопедична робота; арт-технології; діти з ООП.

Алла KHARKIVSKA

Municipal Establishment «Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy»

of Kharkiv Regional Council, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0003-4782-1079>

kharkivska_hgpa@ukr.net

ART TECHNIQUES IN CORRECTIVE WORK WITH CHILDREN WITH SPEECH DISORDERS

Abstract. The article examines the effectiveness and prospects of using art techniques in correctional work with children who have speech disorders. The authors investigate the role of various artistic methods, such as drawing, sculpting, playing with sand, music therapy, play therapy, and other art therapy, in improving speech skills and social adaptation of children with speech disorders. An analysis of the latest scientific research and publications devoted to innovative corrective technologies in working with children with speech development disorders has been conducted. The work confirms the constant interest and efforts in the study and correction of disorders of speech development in children. Scientists shed light on new, innovative methods of developing speech skills in children and implement them in work with speech therapy support. The article aims to provide a deeper understanding of the theoretical aspects of using art techniques as an innovative technology in correctional work with children with speech disorders. The work emphasizes the importance of an individualized approach to each child, considering its characteristics and needs. The article reveals the peculiarities of the impact of various art therapy technologies on the development of a child's speech, development, and correction of his cognitive processes. The authors emphasize the need for further research to expand the understanding of the mechanisms of art therapy and optimize the methods of corrective work with children with speech disorders. The work reveals the peculiarities of using art technologies in corrective and developmental classes with children with special needs and the impact of art on the development of all the main channels of information perception - auditory, visual, and motor.

Keywords: art therapy; speech development disorder; corrective work; speech therapy work; art technologies; children with special needs.

Постановка проблеми. Мова та мовлення людини – найважливіший чинник розвитку, соціалізації. За допомогою мови ми обмінюємося інформацією, взаємодіємо один з одним. Але існує безліч людей, які страждають на порушення мови та мовлення. Причини виникнення цих порушень вкрай різноманітні, і частіше всього, проблеми з мовленням виникають вже у дитячому віці, саме тому цей життєвий етап потребує спеціального вивчення, аналізу та особливої уваги практиків та науковців.

Дитина із загальним недорозвиненням мовлення, насамперед стикається з порушенням всіх компонентів мови – це звукова культура мовлення, граматичний лад мовлення, пасивний та активний словник, зв'язне мовлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній вітчизняній логопедії проблематикою корекції порушень мовленнєвого розвитку дитини займались та продовжують присвячувати свої роботи видатні науковці. Дослідження науковців-логопедів розкривають особливості психічного розвитку дітей із порушеннями мовлення (Конопляста С., Шеремет М.), розглядають особливості корекції порушень мовленнєвого розвитку дітей із РАС та пропонують інноваційні методи корекції (Шульженко Д., Шеремет М.), розкривають особливості розвитку дитини дошкільного віку із порушеннями мовленнєвого розвитку (Пахомова Н., Баранець І.).

Останні дослідження та публікації свідчать про постійний інтерес та зусилля в науковому вивченні та корекції порушень мовленнєвого розвитку у дітей. Дослідники висвітлюють нові, інноваційні підходи до розвитку мовленнєвих функцій у дітей та впроваджують їх у практику роботи з логопедичної допомоги. Серед таких підходів можна виокремити: використання комп'ютерних програми та мобільних додатків у роботі логопеда (Лук'яник Л., Пехарева А., Ільченко О.), корекцію мовлення засобами ігротерапії (Савінова Н., Нездатна А.) використання засобів арттерапії для розвитку мовленнєвих навичок (Ленів З., Мамічева О., Пташко І., Рібцун Ю.) використання системи альтернативної комунікації для розвитку мовленнєвої діяльності (Боряк О., Косенко Ю.).

Отже, у науковій спільноті продовжується дослідження різноманітних аспектів мовленнєвого розвитку дітей та розробляються ефективні методи корекції для покращення комунікаційних навичок та якості життя дітей із порушеннями мовленнєвого розвитку.

Виходячи з викладеного, **метою статті** є розгляд теоретичних аспектів використання арт-технік, як інноваційної технології, у корекційній роботі з дітьми з мовленнєвими порушеннями

Виклад основного матеріалу. Логопедія є унікальною наукою, яка включає у себе знання та надбання з педагогіки, медицини та психології. Тож, цілком закономірно, що сучасні методики психологічної допомоги не полишаються поза увагою логопедів.

На сьогоднішній день арт-терапію широко використовують у роботі з дітьми. Арт-терапія – це один із напрямів терапії мистецтвом або терапії творчим самовираженням, який широко використовується сьогодні у роботі з дітьми та дорослими.

Арт-технології включають різноманітні методи психокорекції, які відрізняються як за жанровою спрямованістю до конкретного виду мистецтва, так і за спрямованістю на психологічну корекцію. При роботі з дітьми з ООП, зокрема з порушеннями мовленнєвого розвитку, використовуються різні напрямки арт-технологій, такі як: візуальні (малювання, ліплення, колажування, пісочна арт-терапія, ландшафтна арт-терапія), музична арт-терапія, драматерапія та казкова арт-терапія.

Використання різноманітних видів арт-технологій у корекційно-розвиваючій роботі з дітьми з ООП передбачає розвиток всіх основних каналів сприйняття інформації: аудіального, візуального, кінестетичного, що позитивно впливає на всі психічні процеси. Крім того, арт-технології можуть виконувати комунікативно-рефлексивну функцію, сприяючи корекції порушень емоційно-вольової сфери, які часто перешкоджають загальному розвитку пізнавальних процесів та просторового сприйняття у дітей.

Schweizer, C., Knorth, E. J., & Spreen, M. Порівнюють арт-терапію із «художнім шейпінгом», який стимулює розвиток ідей, моторики, орієнтації на завдання, причинно-наслідкових зв'язків, просторового розуміння, розпізнавання форм, відчуття себе в просторі навколо та розвиток зорового контакту. Передбачається, що ці тактильні та візуальні враження стимулюють зміну поведінки та інтеграцію когнітивного, сенсорного та кінестетичного досвіду та поведінки [14].

Логопеди використовують методи арт-терапії коригуючи їх під потребами своєї роботи. Так, Рібцун Ю. пропонує використовувати у роботі з дітьми з мовленнєвими порушеннями пластилін та глину. У своїх роботах вона відмічає, що пластилін використовується для творчої діяльності дітей різного віку. Цей матеріал є приємним на дотик і дозволяє розвивати різні навички дитини. Молодші дошкільники можуть навчатися формувати предмети за допомогою пластиліну, що сприяє їхньому уявленню про об'єкти, що стимулює розвиток та зміцнення нейронних зв'язків у корі головного мозку. Старші діти створюють складніші та об'ємніші роботи, що сприяє розвитку різних навичок, таких як творчість, розвиток моторики та сприйняття простору. Для дітей з особливими потребами, такими як порушення мовлення, робота з пластиліном може бути корисною для розвитку тактильного та зорового сприйняття, а також для вивчення складових частин об'єктів. Використання пластиліну сприяє розвитку різних навичок та допомагає дітям з особливими потребами навчатися через практичні дії.

У своїй роботі Рібцун Ю.В. пропонує ряд вправ з пластиліном, для корекції порушень мовленнєвого розвитку дитини. Так, можна використовувати виліплені фігурки для удосконалення зорової, слухової та рухової уваги та пам'яті, локомоторного праксису [8].

Наприклад, розставити від чотирьох до шести моделей живих і неживих об'єктів, і коли дитина заплющує очі, деякі з них можна замінити або взагалі прибрати. Назви об'єктів, що знаходяться поза порядком, можна не називати.

За допомогою ліпних ляльок можна показувати окремі рухові вправи або серію рухових вправ, щоб допомогти дитині запам'ятати і відтворити запропоновані рухи. Для того, щоб правильно говорити, мовленнєві та рухові органи дитини, в тому числі язик, повинні мати достатню кількість рухів. Розминання пластиліну дозволяє языку змінювати форму (широкий, вузький, «лопаткою», «чашечкою», «змійкою» тощо) і допомагає дитині запам'ятати назви та просторове положення (вгорі - внизу, праворуч - ліворуч) артикуляційних вправ.

У роботі логопеда можна використовувати пластилінотерапію у поєднанні з мовленнєвим супроводом дій дитини, з використанням слів-позначень виліплених фігур, орієнтуванням у словесній інструкції. Все це сприяє розвитку не тільки тактильного, слухового та зорового гнозису, але й мовлення [8].

Roesler Ch. Відмічає роль пісочної терапії у корекції мовленнєвих порушень та відмічає, що пісочні арт-технології базуються на поєднанні невербальної (процес побудови композиції) та вербальної (розповідь про готову композицію, твір історії або казки, що розкриває зміст композиції) активності дитини. Використання пісочних арт-технологій сприяє розвитку зорового сприйняття, зорово-моторної координації, образного мислення, просторових уявлень. Метод пісочного малювання «Sand-Art» сприяє розвитку сенсорних здібностей, предметно-практичних маніпуляцій, тонкої моторики, пізнавальної та мовної активності. Сучасна спеціальна психологія та педагогіка, логопсихологія та логопедагогіка у пошуку ефективних засобів корекції все більше орієнтуються на використання мистецтва в процесі корекційно-розвивальної роботи з дітьми [12].

Оскільки гра з піском є неодмінною складовою дитинства, то доцільно використовувати цей вид діяльності і у роботі логопеда. Робота з пісочними матеріалами, такими як пісочний стіл, сенсорні коробки, пісочниці, може бути ефективним методом для проведення корекційних, розвивальних та навчальних занять. Логопед може використовувати пісочну терапію для: розвитку та стимулювання мовлення через гру, створення історій та розповідей, розвитку творчості та уяви, розвитку моторики, сенсорної стимуляції.

Дослідження впливу музикотерапії на розвиток мовлення дітей із затримкою мовленнєвого розвитку вказує на ефективність використання музики у роботі логопеда. Автори зазначають, що порівняно з вихідним рівнем, було відмічено позитивний розвиток у досліджуваній групі після проходження музичної терапії. Відмічаються позитивні зміни у таких показниках як: фонематичний слух, сприйняття та відтворення ритму, розуміння дітьми зверненої мови, когнітивні навички та самосприйняття дітей [13].

Музична арт-технологія – технологія, що базується на емоційному сприйнятті музики. Залежно від мелодії, її ритмічної основи та виконання музика може мати велике корекційне значення у роботі логопеда.

Зазначається, що використання музики на заняттях сприяє: нормалізації нейродинамічних процесів кори головного мозку; нормалізації біоритму; стимуляції слухового сприйняття (активізація правопівкульних функцій); покращенню загального стану дітей; покращенню виконання якості рухів (розвиваються виразність, ритмічність, плавність); корекції та розвитку відчуттів, сприйняття, уявлень; стимуляції мовленнєвої функції; нормалізації просодичного боку мови (тембр, темп, ритм, виразність інтонації); формуванню навичок словотвору; формуванню складової структури слова.

Доцільно використовувати елементи музикотерапії під час проведення логопедичного масажу. При розслаблюючому масажі використовуються твори, що мають седативну дію, а під час активного – твори, що надають тонізуючу дію. Також тонізуючі музичні твори можна використовувати під час проведення динамічних пауз та артикуляційної гімнастики.

Федорчук Н., Середа І. пропонують до використання у роботі логопеда ігротерапію. Використання ігор має значні переваги у соціалізації дітей у колективі, оскільки сприяє взаємодії різних думок, інтересів і бажань. Ігри стимулюють дошкільників з розладами мовлення спілкуватися з однолітками та дорослими, дотримуватися інструкцій та виконувати правила. Все це сприяє розвитку уваги, наполегливості і, що найголовніше, сприяє розвитку мовлення дитини. За допомогою ігор можна також вирішувати логопедичні завдання, такі як розвиток дрібної моторики, дихання, підвищення тону м'язів артикуляційного апарату у дітей з вадами мовлення [10].

Ціль використання ігрових технологій - формування комунікативних здібностей. До основних завдань, які вирішує ігротехнології у логопедії, відносяться: розвиток зв'язного мовлення, розвиток комунікативних навичок.

Наприклад, маючи лексичну тему дітям пропонується розіграти різні ситуації, у яких дитина основна дійова особа, а логопед – допоміжний персонаж. У процесі гри розвивається зв'язне мовлення, уяву та мислення дитини, формуються соціальні норми та комунікативні навички.

І. В. Кравченко зазначає, що малювання допомагає проявити зацікавленість у логопедичних заняттях, розширювати словниковий запас, автоматизувати звуки мови, вдосконалювати лексико-граматичні навички та розвивати зв'язне мовлення. Усе це сприятиме успішній корекції мовлення дітей [3].

Ізотехнологія використовують з метою самовираження та самореалізації дитини в продуктах творчості, для розвитку дрібної моторики, розвитку апарату артикуляції, розвитку мовленнєвого дихання, розвитку зв'язного мовлення. Використання методу ізотерапії є ефективним засобом вдосконалення зв'язного мовлення у дошкільних дітей з мовними розладами.

Практика малювання сюжетів та подальшого опису малюнка є ефективним підходом до розвитку зв'язкової мови в дітей. Цей метод сприяє кращому розумінню сюжету та покращує якість розповіді, включаючи її зв'язність, послідовність, повноту та інформативність.

Застосування малюнків, створених самими дітьми, як наочної підтримки, допомагає їм швидше та повніше засвоювати мовний матеріал. А прийоми «коментованого малювання» дають логопеду створити ситуацію діалогу з дитиною, наприклад, розмовляючи з «улюбленим олівцем» про його бажання у малюнку, після цього можна запропонувати дитині «поговорити» з іншим олівцем про створений малюнок. Дітям особливо подобаються такі види діяльності, як малювання пальчиками та долонями, акватипія, малювання на вологому папері, крапковий малюнок, тампонування, зім'ятий папір, набризкування, ляпкографія тощо. Ми також часто використовуємо малювання на піску (з обладнанням для пісочної анімації) під час занять. Ця діяльність позитивно впливає на загальний розвиток дитини, допомагає зняти надмірну збудливість та розвиває дрібну моторику, що в свою чергу сприяє розвитку мовлення. Малювання відіграє ключову роль у розвитку дрібної моторики, що є дуже важливим для розвитку мовленнєвих процесів [3].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Арт-техніки виявляються надзвичайно ефективним інструментом у корекційній роботі з дітьми, які мають порушення мовлення. Їх використання дозволяє створити сприятливу атмосферу для взаємодії та самовираження, що сприяє розвитку мовлення та справляє позитивний вплив на психічний стан дитини.

Завдяки арт-технікам, діти з мовленнєвими порушеннями мають можливість виявити свої таланти та креативність, що сприяє підвищенню їхньої самооцінки та впевненості у власних силах. Крім того, ці методи допомагають залучити дитину до процесу корекції мовленнєвих недоліків, роблячи заняття більш цікавим та ефективним.

Результати досліджень підтверджують, що арт-техніки не лише сприяють у формуванні мовленнєвих навичок, а й розвивають творчість, уяву та емоційну сферу дитини. Такий підхід до корекційної роботи може стати важливим кроком у покращенні якості життя дітей з мовленнєвими проблемами, допомагаючи їм успішно вирішувати комунікативні завдання та інтегруватися в соціум.

Подальші дослідження у цій сфері можуть включати аналіз ефективності конкретних арт-технік та їх впливу на різні види мовленнєвих порушень. Такі дослідження можуть розширити розуміння механізмів дії арт-терапії та їх ролі у корекції порушень мовлення.

Список використаних джерел

1. Боряк О.В., Косенко Ю.М. Альтернативна комунікація як засіб розвитку мовленнєвої діяльності дітей із комплексними порушеннями. Актуальні питання гуманітарних наук. 2021. № 35, т. 1. С. 264–270. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/35-1-41>.
2. Конопляста, С. Ю. Логопсихологія: навчальний посібник / За ред. д-ра пед. наук, проф. МК Шеремет. Київ : Знання, 2010.
3. Кравченко І. В.. Розвиток мовлення дітей дошкільного віку засобами зображувальної діяльності. Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки), 2019. № 14. С. 137-147.
4. Ленів З. П. Корекція порушень усного мовлення у дітей старшого дошкільного віку засобами арттерапії. Diss. 2010.
5. Лук'яник Л., Пехарева А., Ільченко О. Застосування інформаційних технологій під час корекції мовленнєвих порушень у дітей молодшого шкільного віку. Духовність особистості: методологія, теорія і практика, 2023. Вип. 3 (107). С. 57-66. <https://doi.org/10.33216/2220-6310/2023-107-3-57-66>
6. Мамічева О., Пташко І. Розвиток зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку засобами арт-терапії. In: The 3 rd International scientific and practical conference "Global science: prospects and innovations" (November 2-4, 2023) Cognum Publishing House, Liverpool, United Kingdom. 2023. 809 p. 2023. p. 447.
7. Пахомова Н., Баранець І. Ефективність методики формування комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку із моторною алалією. Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи. 2022. №. 2 (8). С. 49-59.
8. Рібцун Ю.В. The use of ART therapy in speech correction work with children with special speech needs. Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти:

- збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (Вінниця, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 6-7 липня 2022 р.) . ТОВ «Меркьюрі-Поділля, м. Вінниця, Україна, pp. 428-431.
9. Савінова Н., Нездатна А.. Вплив ігротерапії на мовленнєвий розвиток дитини з особливими освітніми потребами в історичному дискурсі. Особлива дитина: навчання і виховання, 2023. Вип. 112(4). С. 24-39. <https://doi.org/10.33189/ectu.v112i4.154>
 10. Федорчук Н. Ю.; Середа, І. В. Технологія ігротерапії у роботі логопеда з дітьми дошкільного віку. Серце, віддане дітям. Випуск X: Збірник студентських наукових праць за ред. Савінової Н. В., Стельмах Н. В. Миколаїв: Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського, 2020. С. 213.
 11. Шульженко Д. І., Шеремет М.К. Психолінгвістичні основи корекції мовлення дітей зі спектром аутистичних порушень. Логопедія. 2013. № 4. С. 86-92.
 12. Christian Roesler, Sandplay therapy: An overview of theory, applications and evidence base. The Arts in Psychotherapy, Volume 64, 2019, Pages 84-94. <https://doi.org/10.1016/j.aip.2019.04.001>.
 13. Groß W., Linden U., Ostermann T. Effects of music therapy in the treatment of children with delayed speech development - results of a pilot study. BMC Complement Altern Med, 2010. Is. 10, No39. <https://doi.org/10.1186/1472-6882-10-39>
 14. Schweizer C., Knorth E. J., Spreen M. Art therapy with children with Autism Spectrum Disorders: A review of clinical case descriptions on 'what works'. The Arts in Psychotherapy, 2014. No 41(5). Pp. 577-593. <https://doi.org/10.1016/j.aip.2014.10.009>.

References

1. Boriak O.V., Kosenko Yu.M.. Alternatyvna komunikatsiia yak zasib rozvytku movlennievoi diialnosti ditei iz kompleksnymu porushenniamy. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk. 2021. № 35, t. 1. S. 264-270. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/35-1-41>.
2. Konopliasta, S. Yu. Lohopsykhologhiia: navchalnyi posibnyk / Za red. d-ra ped. nauk, prof. MK Sheremet. Kyiv : Znannia, 2010.
3. Kravchenko I. V.. Rozvytok movlennia ditei doshkilnoho viku zasobamy zobrazhuvalnoi diialnosti. Aktualni pytannia korektsiinoi osvity (pedahohichni nauky), 2019. № 14. S. 137-147.
4. Leniv Z. P. Korektsiia porushen usnoho movlennia u ditei starshoho doshkilnoho viku zasobamy artterapii. Diss. 2010.
5. Lukianyk L., Piekharieva A., Ilchenko O. Zastosuvannia informatsiinykh tekhnolohii pid chas korektsii movlennievnykh porushen u ditei molodshoho shkilnoho viku. Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka, 2023. Vyp. 3 (107). S. 57-66. <https://doi.org/10.33216/2220-6310/2023-107-3-57-66>.
6. Mamicheva O., Ptashko I. Rozvytok zviaznoho movlennia u ditei starshoho doshkilnoho viku zasobamy art-terapii. In: The 3 rd International scientific and practical conference "Global science: prospects and innovations" (November 2-4, 2023) Cognum Publishing House, Liverpool, United Kingdom. 2023. 809 p. 2023. p. 447.,
7. Pakhomova N., Baranets I. Efektyvnist metodyky formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti u ditei starshoho doshkilnoho viku iz motornoiu alaliiu. Psykhologo-pedahohichni problemy suchasnoi shkoly. 2022. №. 2 (8). S. 49-59.
8. Ribtsun Yu.V. The use of ART therapy in speech correction work with children with special speech needs Aktualni problemy formuvannia tvorchoi osobystosti pedahoha v konteksti nastupnosti doshkilnoi ta pochatkovoї osvity: zbirnyk materialiv VI Mizhnarodnoi naukovy-praktychnoi Internet-konferentsii (Vinnytsia, VDPU imeni Mykhaila Kotsiubynskoho, 6-7 lypnia 2022 r.) . TOV «Merkiuri-Podillia, m. Vinnytsia, Ukraina, pp. 428-431.
9. Savinova N., Nezdatna A.. Vplyv ihoterapii na movlennievyy rozvytok dytyny z osoblyvymy osvitynymi potrebamy v istorychnomu dyskursi. Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia, 2023. Vyp. 112(4). S. 24-39. <https://doi.org/10.33189/ectu.v112i4.154>.
10. Fedorchuk N. Yu.; Sereda, I. V. Tekhnolohiia ihoterapii u roboti lohopedu z ditmy doshkilnoho viku. Sertse, viddane ditiam. Vypusk Kh: Zbirnyk studentskykh naukovykh prats za red. Savinovoї N. V., Stelmakh N. V. Mykolaiv: Mykolaivskyi natsionalnyi universytet imeni V. O. Sukhomlynskoho, 2020. S. 213.
11. Shulzhenko D. I., Sheremet M.K. Psykholinhvistychni osnovy korektsii movlennia ditei zi spektrom autystychnykh porushen. Lohopediia. 2013. № 4. S. 86-92.
12. Christian Roesler, Sandplay therapy: An overview of theory, applications and evidence base, The Arts in Psychotherapy, Volume 64,2019, Pages 84-94. <https://doi.org/10.1016/j.aip.2019.04.001>.
13. Groß W., Linden U., Ostermann T. Effects of music therapy in the treatment of children with delayed speech development - results of a pilot study. BMC Complement Altern Med, 2010. Is. 10, No39. <https://doi.org/10.1186/1472-6882-10-39>.
14. Schweizer C., Knorth E. J., Spreen M. Art therapy with children with Autism Spectrum Disorders: A review of clinical case descriptions on 'what works'. The Arts in Psychotherapy, 2014. No 41(5). Pp. 577-593. <https://doi.org/10.1016/j.aip.2014.10.009>.